ڕیشەی(١٢) تەمەنی هەزار ساڵەی نەورۆز لە ناخی بەڵگە شوێنەوارییەکانەوە.. پرۆفیسۆر دکتۆر مەولود یتبراهیم حەسەن

پێشەکی :

جەژنی نەورۆز بەهۆی ئەو مێژووە دوورو درێژ و هەرە کۆن و ئەو جوگرافیا فراوان و ڕەهەندە جیهانییەی کە زۆر لە پێش زایینەوە بۆی دروست بووە ، ئەمە بووتە هۆی ئەوەی کە بەزۆر شیوە مێژووی دروستبوونی باسبکرێ و بنووسرێتەوە !

ئێمە ئەمڕۆ واز لە هەموو ئەو مێژووانەی تر دەهێنین و ڕوو لە بەڵگە باسکراوەکان ناکەین هەرچەندە هەریەکەیان گرنگی خۆی هەیە ، خاڵێکی هەر گرنگیان ئەوەیە کە ئەم هەموو گێڕانەوەو مێژووە بە خۆیان نیشانەی کۆنی وبەربڵاوی و گرنگی جەژنی نەورۆزن ، هەر ئەو کۆنی و فراوانی جوگرافیایەی کە نەورۆز ساڵانە تێیدا پیرۆز دەکرێ ، ماف دەدات بە هەموو وڵات و میللەتێک کە چۆن جەژنی نەورۆز بە پیرۆز دەگرێ ، ئاواش بە خۆیان مێژووێک بە نەورۆزی خۆیان بەڕاست وەربگرن و بەهی خۆی بزانێ !

بەڵام .. لە نێو ئەو هەموو مێژووە کامیان ڕاسترو پڕ بەڵگە ترە !؟ خۆ ناکرێ مێژووەکان هەموویان هەر ڕاست بن ! کە هەندێ جار زۆر لێک دوور دەکەونەوە . بەڵام ، دیسان هەمووشیان بێ بەش نین لە جۆرێک لە ڕاستی ، ئەو ڕاستییەی کە لەگەڵ مێژووە ڕاست و دروستەکە تێکدەکاتەوە ! خاڵێکی گرنگی ئەم وەک یەکییە ئەوەیە کە هەموان لە یەک ڕۆژدا نەورۆز دەکەن ، ئەوتش ١/١ ی سەری ساڵە کوردییە ، کە دەکەوێتە بەرامبەر ٢١/٣ ی ساڵی زایینی .

پێویستە لێرە خاڵێکی گرنگ باس بکەین ، کە ئەو هەموو مێژووە جۆراوجۆرو ساڵ و زەمەن لێک جیایەی کراوە بە مێژووی نەورۆز ، هۆی ئەوەن کە لە(دوازدە هەزارساڵ) بەرەو هەروە ، ڕوداوە گەورەکان هەموویان دەخرانە ڕۆژی نەورۆزو هەر میللەت و وڵاتیەش هەندێک ڕووداوی مێژوویییان تێکەڵ بە ڕۆژی نەورۆز بووە ، ئەم تێکەڵبوونەش بووتە هۆی ئەوەی ئەو مێژووەی وڵاتی خۆیان بە مێژووی سەرهەڵدانی یەکەمی نەورۆز بزانن ! لە گەڵ ئەوەش چەند خاڵێکی گرنگ هەر لەسەرەتاوە لە پەیدا بوونی نەورۆزدا هەبووە ، خاڵەکانیش ئەمانەن

:
یەکەم : نەورۆز لە سەرەتاوە جەژنێکی گرنگی ئایینی بووە ، ئەو ڕەهەندە ئایینیەش نەورۆزی پیرۆزکردووە .
دووەم : جەژنێکی سروشتی کشت و کالی بووە ، ئەمەش سەرەتای گۆڕانی وەرزی زستانی سارد بووە ، بۆ بەهاری تەڕو جوان و ڕازاوە .
سێیەم : ڕۆژی هاتنەوەی سەر دنیای دەمموزی بووە ، کە دەمموزی دواجار پیرۆزیەکی خوداوەندی وەرگرتووە .
چوارەم : ڕەهەندێکی ئەفسانەیی هەبووە ، ئەفسانەش ئەو سەردەمە پیرۆز بووە و ڕێ و ڕەسم و سرووتی تایبەتی هەبووە جیانە بووە لە ئایین.
پێنجەم : بەردەوام نەورۆز جەژنێکی گەورەی هەمەلایەنەی پاشاو هەموو کۆمەڵانی خەڵک و پیاوانی ئایینی بووە،کە هەمووان تێیدا بەشداربووەنە .
شەشەم : زۆر بەنە دەخرانە ئەو ڕۆژە ، بە نموونە تاج لەسەرنانی پاشا ، ڕاگەیاندنی دەوڵەت وڕاگەیاندنی سەرکەوتن بەسەر دوژمنان لە شەڕدا .
حەوتەم : ساڵانە دەبووایە لە جەژنی نەورۆز دیاری و خەڵات لە هەموو وڵاتەوە وڵاتانی دورو بەروکاربەدەستانی وڵات پێشکەش بە پاشای مەزنی بکەن .
هەشتەم : ئاهەنگی جەژنی نەورۆز دوازدە ڕۆژی دەخایاندو هەموو ڕۆژەکان بەرنامەو سروتی شادی خۆی هەبووەو لە پاشاوە تا جوتیارو شوانێک هەموویان تێیدا بەشدار بوون.هەر بۆیە ئەو جەژنە هەر زوو ناوبانگێکی جیهانی وەرگرت و هەموو وڵات و میللەتانی دەورو بەر بەخۆشیەوە کردوویانە بە جەژنی خۆیان .
پێشتر گوتمان ڕوداوە گەورەکان و سەرکەوتنەکان لە شەڕو ڕاگەیاندنەکانی سەرکەوتنەکان دەخرایە ڕۆژی نەورۆز ، ڕاگەیاندنی دەوڵەتی ماد لە سەرەتاوە ، سەرکەوتن بەسەر ئاشووریەکان لە ساڵی(٦١٢ پ.ز) دیسان لە نەورۆزی ئەم ساڵە ڕاگەیەندرا ؛ هەرئەوەشە کە (ئەفسانەی کاوەو زوحاک) کە بەڕای ئەمە هەمان سەرکەوتنی مێژوویی مادەکانە بەسەر ئاشووریەکان ، ئەویش لە گەڵ ڕۆژی جەژنی نەورۆز ، پاشا سەرکەوتنەکەی خۆی ڕادەگەیەنێ ! ئەمەو زۆر ڕووداوی گەورەی ناوچەیی و جیهانی وەک پیرۆزیەک بە ڕووداوەکان خراونەتە ڕۆژی نەورۆزو ئاهەنگەکانیان تێکەڵکراون . گرنگیەکی تری نەورۆز لەوەدایە کە زۆر لە پێش زایینەوەو هەموو میللەت و ئایین و وڵاتە لێک جیاو لێکدوورەکان دواجار نەورۆزیان وەک جەژنی خۆیان قبووڵ کردبوو.
نەورۆز ڕۆژی هاتنەوەی سەر دنیای دەمموزی :

نەورۆز لە داستانی (دەمموزو عەشتار) دا ، لە دەقە نووسراوەکانی سۆمەریەکان بەتایبەت لە داستانی دەمموزو عەشتار دا ، باسی جەژنی هاتنەوە سەر دنیای دەمووزی دەکەن ، پاش ئەوەی شەش مانگ لە (جیهانی ژێرەوە)سۆ،ەری کە دەکاتە(بن دنیا)ی نێو ئەفسانەی کوردی ئێستا ، بەند دەکرێ ! ئەو هاتنەدەرەوەیە دەکاتە ڕۆژی یەکەمی ساڵی نوێی سۆمەریەکان و هەمان ڕۆژی یەکەمی ساڵێ ئێستای ساڵنامەی کوردیمانە ، لە داستانەکەو نووسراوە سۆمەریەکان ئەو جەژنە بە ناوی (زەگموک – زەگمەک) ناو دەبەن، کە ماناکەی دەکاتە ڕۆژی نوێی و ساڵی نوێ ! تەمەنی داستانی(دەمموزو عەشتار) یش بەپێی لێکۆڵەرانی ئەفسانەو داستانی سۆمەریەکان ، دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی سەرهەڵدانی کشت و کال (١٠ هەزار) ساڵ پێش زایین ، کارەکتەری ئەو داستانەش بە شێوەیەکی سەرەکی (جوتیارو شوان) ن ، ئەوەش بە وردی لە داخوازی کردنی عەشتارو شووکردنییدا دەردەکەوێ ، کە دوو کەس وەک جوتیارو شوان هەریەکەیان بۆ بەدەست هێنانی دڵێ عەشتار بە پیشەو بەرهەمی خۆیان دا هەڵدەڵێن ! ئەوزەمەنەش هەمان زەمەنە لەگەڵ زەمەنی دروستکردنی(پەرستگای گرێ مرازان) کە بە ترکی کراوە بە (کوبیکلی تەپە) کە ئەو پەرستگایەش بۆ(١٠هەزار ساڵ) پێش زایین دەگەڕێتەوە !

پەرستگای گرێ مرازان :

پەرستگای(گرێ مرازان)(١) کە بەکوردی(گرێ ناڤوکێ) شی پێدەڵێن و بە ترکیش پێی دەڵێن □ کوبیکلی تەپە) ، ئەم پەرستگایە دەکەوێتە نزیک شاری (ڕەها) ی باکووری کوردستان و لە تەنیشت گوندی (خرابب□□□شکێ) ! ئەم پەرستگایە ساڵێ(١٩٦٣) شوانێکی کورد بە ردێکی خۆشکراو لەسەرگردی (گرێ مرازان) بە دەرەوە دەبینێ ، بیردەکاتەوە دەزانێ ئەم بەردە ئاسایی نیە ، بەڕێوەبەرایەتی شوێنەواری لێ ئاگادار دەکاتەوە ، ساڵی (١٩٩٤) شوێنەوارناسی ئەلمانی پرۆفیسۆر (کلاوس شمیدس) دەچێتە ئەم شوێنەو دەس بە هەڵکۆڵێن دەکات ، لە ئەنجامدا بۆی دەردەکەوێ کە ئەمە(پەرستگا)یەو تەمەنی (١٢هەزار ساڵ)یە(٢) ، کۆنترین پەرستگایە لە هەموو جیهان و هێندە پڕ نهێنیە گوتبووی □ ئەگەر تەواوی شووینەکە پشکنینی بۆ بکرێ ئەوە تیوری دروستبوونی مرۆڤ دەگۆڕێ!) ئەم پەرستگایە بە ستوونی گەورەو گران و جۆراوجۆر دروستکراوە ، ستوونی وای تێدایە کە (١٦ تەن) گراناییەتی ، هێندە لووس و ڕاست و جوان تراشراون مرۆڤ سەری سوڕ دەمینێ ؛ دوازدە هەزار ساڵ پێش ئەمڕۆ مرۆڤ لەم شوێنە چۆن توانیویەتی کار لەسەر بەردی ئاوا گران و ڕەق بکات و هێندەش ئەندازەیی و هونەری بیڕازێنێتەوە بە وێنەی (بەرز

– بارز) و(هەڵکۆڵراو)(٣) کە هەر وێنەیەک جۆرە ئاژەڵێکە، لە کاتێکدا حەو وەختە هەشتا ئاسن نەدۆزرابووەوە ! جگە لەمەش لە دانان و ڕیزکردنی ستوونەکان وەک دەردەکەوێ پشت بە زانستی (ئەستێرەناسیی)(٤) بەستراوە ؛ لەوانە دوو ستوونی شەش مەتر بەرزی لە ناوەڕاستی پەرستگا کە بەرامبەر یەک چەقێندراون ؛ پسپۆران وای لێکدەدەنەوە کە ئەم دوو ستوونە بە(فەلەکناسیی و ساڵنامە)(٥) بە کار هاتوون ،نووسینگەی ڕاگەیاندنی زانکۆی ئێدەنبەرە ڕایگەیاند :(مارتن سوێتمان ، کۆنترین ساڵنامەی دۆزیوەتەوە کە لە هەموو مێژووی مرۆڤایەتی شێوەی نیە! ئەم ساڵنامەیە لەسەر یەکێ لە ستوونەکانی گرە مرازان – کوبیکلی تەبە – لە خوارووی ئێستای ترکیا نەخشێندراوە !) کە ستوونەکە ستوونی (ژمارە ٤٣)(٦)
! ئەمەش بیرەکەی بوونی ساڵنامە بە ڕاست وەردەگرێ ، واشیان لێکداوەتەوە کە (ئەستێرەی ئۆریۆن) ئەگەر بکەوێتە نێوان ئەم دوو ستوونە شەش مەترییە ، ئەوا نیشانەی سەری ساڵەو ئەم سەرە ساڵەشیان کردووە بە جەژن ، کلاوس شمیدت دەڵێ : (ئەم جەژنە لە ڕۆژی ٢١/٣ کراوە) دیارە ەش دەکەوێتەبەرامبەر ڕۆژی ١/١سەری ساڵی کوردی و سۆمەری و هەمان ڕۆژی (جەژنی نەورۆز)ی(٧) ئێستای خۆمانە ! ئەمەش جارێکی تر دەری دەخات کە جەژنی نەورۆز جەژنێکی کۆن و بڵاوەو لە هەموو ناوچەکە پیرۆزکراوە ، ئەمە پێشتر لە لێکۆڵینەوەیەکدا بە ناوی (دەرینکۆیە لە نێوان جیهانی ژێرەوەی داستانی دەمموزی و بەهەشتی ژێرزەمینی جەمشیدا (کە ناسراوە بە- وەر) ، بە لێکۆڵینەوە لە شاری سەڵماند مان ژێرزەمینی (دەرینکۆیە) ی یازدە چین لە ژێر چینی باکووری کوردستان ، کە ئەویش تەمەنی (دوازدە هەزار ساڵە) ئەمە بە لێکۆڵینەوە سەلماندمان کە ئەم شارە هەمان شوێنی چوونە خوارەوەی(دەمموزی و عەشتارو ئەنلیل)ە لە داستانی دەمموزو عەشتاردا بە (بن دنیا – جیهانی ژێرەوە) ناسراوە ، لەم شوێنەوە (دەمموزی و عەشتارو ئەنلیل) چوونەتە خوارەوە (عالم السفلی) ی سۆمەری هەر لە وێش هاتوونەتەوە سەر دنیا و ئەو ڕؤژەش کراوە بەجەژن.
لەم نووسینەدا دەردەکەوێ کە لە پەرستگای گرە مرازان(زانستی فەلەکناسیی و ئەستیرەناسی)هەبووەو(ساڵنامە) یان هەبووەو (سەرەساڵ)یان هەبووەو سەرە ساڵەکەش کراوە بەجەژن و ئەم جەژنەش وەک پسپۆران دەڵێن : (جەژنی نەورۆز) ە ، ئەم بەڵگەیەش کۆنترین بەڵگەیە تا ئێستا (شوێنەوارناسان بیدۆزنەوە)کە بەڵگەی هەبوونی جەژنی نەورۆز بسەڵمێنن .

لەم پەرستگایەو لە دوازدە هەزار ساڵ پێش ئەمڕؤشدا ! دیارە ئەگەر

بەوردی لەکۆڵینەوە لەم شووێنە بکرێ ، دەردەکەوێ پێشینەیەکی زۆر لە دوزدە هازار ساڵ کەنتری هەیە ، چۆن ناچێتە عەقڵەوە ئەم پەرستگایە بە پێشینەیەکی کارکردنی سەدان ساڵ و هەزاران ساڵە مرۆڤەکانی ئەم وەختە یەکسەر بە ئاستەکی وا بەرز دەستیان بەکار کردبێ ؛ بەم هەموو زانست و هونەرەوە کە لە پەرستگاکەدا بە کار هاتووە ! ئەوەی لێرە بە ئەمەو ئەم لەکۆڵینەوەیە زۆرگرنگە ، بە بەڵگەی شووینەواری و بە لێکۆڵینەوەی زانستی و بەدانپێدانانی پسپۆران ونەوەندە زانستی و زانکۆکان باسی (مێژووی ١٢ هەزار ساڵ)ەی نەورەزمان بە دەکات و شوێنەکەس لە کوردستانە .

گرێ مرازان ، کوبیکلی تەپەو دەزینەوەی هەماکان :

پاش ئەوەی ساڵی ٢٠٢١ پسپۆران پاش هەوڵ و ماندوو بوونەکی زۆر ، ئەوەیان ڕاگەیاند کە (ساڵنامەی گرێ مرازان) کەنترین سانامەی هەموو مرۆڤایەتیە کە تا ئەستا دەزرا بێتەوە؛ ئەم هەواڵە گرنگە بە بە هەواڵە نەوەندە زانستی و میدیاییەکان و زۆری لە بارەوە گوتراو نووسرا ! ئەوەش بە هەی لەکۆڵینەوە وردو زانستیەکانی چەندان پسپۆربوو . یەکەمجار (پرۆفیسۆر کلاوس شمیدس)(٨) پسپۆری شوێنەوارناسیی ئەلمانی باسی ئەم ساڵنامەو جەژنی سەری ساڵەی ئەو مرۆڤانەی ئەوسەردەمی کردوو گوتی : جەژنەکەیان دەکەوتە ٢١/٣و لەم ڕۆژە ئاهەنگیان گێڕاوە ! دواتر زاناکان کەوتنە (خوێندنەوەی وەردی نهێنی)یەکانیان و(دەزینەوەی هەماکان) ئەو هەمایانەی لەسەر ستوونە گەورەو جۆراو جۆرەکان ، بە شێوازی جیا جیا نەخشێندراون ، توێژەرانی (زانکۆی ئەدەنبەرەی ئسکەتلەندی) لەسەر ئەو باوەڕەن کە ئەو نەخش و هەڵکۆڵینانەی سەر ستوونەکانی- گرێ مرازان – کوبیکلی تەپە – (کەنترین سانامەی هەیقی هەتاوین) کە تا ئستا دەزرابنەوە! ئەوان لەسەر یەکە لە ستوونەکان هەمای ٣٦٥ نموونەی بە بە شێوەی (٤)یەو هەر یەک لەم نیشانانە هەمای ڕۆژەکەو بە هەمووان دەکە نە ١٢ مانگی هەیقی و هەتاوی ، زاناکان وای بە دەچن ئەو ستوونانە لە ١٠ هەزارو ٨٥٠ ساڵ پێش زایین تراشراون . ئەوەش بە تۆمارکردنی ئەو ڕووداوەی کە یەکە لە کلکدارەکان بەرزەوی کەوتووەو ئەوەش بەر لە ١٣ هەزار ساڵ پێش ئەستا ڕووی داوە . ئەمەش بووەتە هەی ئەوەی سەردەمەکی شەختەبەندانی ١٢٠٠ ساڵەی بەدواوە بووەو بووەتە هەی لە نیو چوونی گیانلەبەرە گەورەکان و گۆڕانی ژیانی ڕاوچیەتی بە کشت وکالی ونیشتەجێبوونی خێڵکەکە و پەیدا بوونی باوەڕی جۆرە ئاینەک ! مارتین سویتمان زانای زانکۆی ئەدەنبەرە خاوەنی ئەم توێژینەوەیە نووسیویەتی : (واپێدەچی دانیشتوانی – کوبیکلی تەپە – گرێ مرازان – چاودێرێکی بە سەلیقە ووردی ڕوداوەکانی ئاسمان بووبن .) هەر

ئەو توێژەرە لە بارەی – کوبیکلی تەپە – گرە مرازان – دەڵێ : کوبیکلی تەپە کۆنترین دروستکراوی دەزراوەی مرۆڤەو دەکەوێتە شاری شانلی ئورفە و نزیک سنووری سوریا و بۆ(٩٦٠٠ تا ٨٢٠٠) ساڵ پێش زایین دەگەڕێتەوە . لەم دوو بازنەیە نزیکەی ٢٠٠ ستوونی تێدایە ، کە بەرزییان نزیک بە شەش مەتر دەبێت و ئەمەش بە ئەوە دەشێ کە پەرستگا بووبێت . ئەم زانیاریانە لە بڵاوکراوەی زانستی (تیم ئاند ماند) بڵاو کراوەتەوە .

ئەم شوێنە گرە مرازان دەکەوێتە باکوری کوردستان و شوێنەکە لە نێوان چەندین شوێنەواری تر کە هەموویان زەمەنەکەیان دەگەڕێتەوە بۆ پێش ١٢ هەزار ساڵ و ئەمەش نێشانەی سەردەمێکی گرنگی سەرد هەڵدانی(شارستانیەتی بەرد) ە لە کوردستان، چۆن هەموو ئەو شوێنانە کارکردن و تراشینی بەردە ، هەر بۆ نموونە : (شاری حەسەن کێف و کاراهان تەپەو دەرەنکەیە و گرە مرازان) ، هەموو ئەمانەش تەمەنیان (١٢٠٠٠)ساڵەو نیشانەی بەردەوامی و ئاوەدانی کوردستان و سەر هەڵدانی شارستانیەتە کانن !

لە سایتی (دارکا مازیا) لە وتارێکدا بە ناوی (شوونوارێ کو دکارە زانینا مە یادیرۆکی بگوهێرینە : گرێ مرازا) لەم وتارەدا نووسراوە ە زانیارییەکانی گرێ مرازان دەبێت هەی گۆڕینی تێڕوانینی ئێمە بە مێژووی کۆمەڵایەتی ، بە داخەوە زۆربەی دەشاردرێتەوە ، هەروەک (ئان موودەن) لە زانکۆی ستانفۆرد گوتوویەتی : (گرێ مازان هەموو شتێک دەگۆڕێ ، بەڵام ، ئەوانەی دەیانەوێ ئەم گۆڕانکارییە بەردەوام بکەن ، زانیارییەکان دەشارنەوە !)(*) ئەم زانیاری شاردنەوەو شێواندنە دەمێکە داگیرکەرانی کوردستان دەستیان پێکردووەو نایانەوێ ڕاستییەکانی مێژوو شوێنەوارەکانی کوردستان دەرکەون !؟

هەر لەم وتارەدا هاتووە : (هەندێک لێکۆڵینەوەی ئانترۆپۆلۆژیک دەڵێن ..(دی ئێن ئەی) ئێسکەکانی ئەم شوێنەوارە و ئەو خێڵەکەی ئێستا لەم ناوچەیە دەژین وەک یەکن ! کەواتە ئەو خێڵەکەی لەم شوینەی گرێ مرازان ژیاون و ئەو کوردانەی ئێستا لەوێ دەژین خاوەنی یەک (دی ئێن ئەی) نە ! واتە ئەوانەی کە گرێ مرازانیان ئاوەدانکردووتەوە هەر لەم شوێنە ماونەتەوەو نە چووینەتە جێگایەکی ترو ئەو شوێنە هەر لە لایان باوک و باپیرانی(ڕۆها)یەکان و دەورو بەری ئاوەدانکراوەتەوە ، کەواتە ئەم لێکۆڵینەوە زانستیە ئەوە دەسەلمێنێ .. کە (دانیشتوانی گرێ مرازان باوک و باپیرانی کوردن !) هەر ئەو وتارە بەردەوام دەبێت و دەنوسێ : پشکنینە (دی ئێن ئەی) یەکان ئەوەی سەلماند کە کورد لە پێنجا هەزار ساڵی

ڕابردوو هەر لەسنوورەی ئەمڕۆی کوردستاندا ژیاون ، گرێ مرازان پەیوەندی بە مێژووی کوردانەوە هەیە ، لێکۆڵینەوە ئارکیۆلۆژی و ئانترۆپۆلۆژیەکان دەیسەلمێنن کە کورد خاوەنی مێژوو کلتورێکی لە مێژینەن و شارستانیەتیان دروستکردووە ، بۆیە لە ڕووەکی تر گرێ مرزان زانیاریە مێژوویەکانمان دەگۆڕێ ، بەڵام ؛ لە گەڵ ئەوەش کۆنی مێژووی کوردو شارستانیەتەکەیان دەخاتە بەرچاو .)
هەروەها لێکۆڵینەوەکانی زانکۆی ئەستەنبوڵ و شیکاگۆی ئەمریکی باس لەوە دەکەن کە لە ساڵی ١٩٩٥ پاشماوەیەکی زۆر لەم ناوچەیە دۆزرانەوە ، لە نەویاندا ستوونی بەردین کە بە چاخی بەردینی نوێ دەگەڕێنەوە ، درێژیان لە نێوان ٣ تا ٦ مەتر دەبێت و گرانیان ٤٠ تا ٦٠ تەن دەبێت و ووینەی گیانلەبەرو باڵندەو مرۆڤیان لەسەر کیشراوە .)(١٠) دواجار ساڵی ٢٠١٨ پەرستگای گرێ مرازان – کوبیکلی تەپە – خرایە نێو لیستی کلتوری جیهانی لە یونسکۆ دا .
هونەرو زانستەکانی گرێ مرازان :
لە لێکۆڵینەوەی لێکۆڵەران و دەرکەوتنی بەردەکان و شێوەی دروستکردنی پەرستگاکەو نەخش و وێنەکان ،وادەکەن ئێمە جگە دەستی زۆر هونەرو زانست ببینین کە لەم شوێنەدا بەرجەماون ! ناکرێ ئەم هونەرو زانستە بەرزانە ، بەرهەمی کتوپڕیەکی لەناکاو بن و هیچ پێشینەیەکیان نە بووبێت ! ستوونە بەردەکان بەم تراشینە ئەندازەییەو بەم بەرزی و گرانیانەوە ، چ ئامرێکی تراشین و چ ئامرێکی بەرز کردنەوەیان تێدا بە کارهاتووە ؟ ئەم وێنانە بەرهەمی چ ڕەوتێکی هونەری پێشکەوتوون ، کە ستوونەکانیان ڕازاندووتەوە(٩) ، کە وێنەی مرۆڤ وبەرازو ڕێوی و مارو مراوی و زۆری تر ، بە هونەری جیا جیاو بە شێوەی بەرزو کۆڵێن و هەندێکیان سێ ڕەهەندین ! هەروەها زانستی فەلەکناسیی و دروستکردنی ساڵنامەو ساڵنامەکەش لە ڕۆژی سەری ساڵە ، کە لەم ڕۆژەدا شەوو ڕۆژ ، بەرامبەر دەبێت و وەرزێکی تری ساڵ دەست پێدەکات ئەویش بەهارە ، ئەوە چ زانستێکی وردی فەلەکناسییە کە توانیویەتی ، لە نەو ٣٦٥ ڕۆژی ساڵداو بەر لە دوازدە هەزار ساڵ ، ئەم ڕۆژە بدۆزێتەوە کە تێیدا شەوو ڕۆژ وەک یەک دەبن لە کورت و درێژیدا !؟ من وای بۆ دەچم ئەم هەموو هونەرو زانستە گرنگە ، کە پێشینەیەکی دوورو درێژیان هەبێت ؛ چاوەڕێم لە کنەو پشکنین و هەوڵێ زانستیەکانی زاناکان ، بەتایبەت شوێنەوارناسەکان ، هەر لەم دەورو بەرە پێشینەو ڕەوتی پێشکەوتنی هونەرو زانستەکان لە شووینە شووێنەواریەکان بدۆزنەوە ،
چەند سەرنجێک :

- گرێ مرازان پێش ئەوەی دەرکەوێ کە شوێنەوارێکی گرنگەو پەرستگایەکی کۆنە ، لای خەڵکی دەورو بەر کە کوردن ، وەک چاکەک و گردێکی پیرۆز ناسرابوو، خەڵک بەتایبەت ژنان بە هیوای منداڵ بوون و مراز ئادا بوون ڕوویان تێدەکردو ئەو تاکە دار تووەی کە لەسەر گردەکە بوو، دارێلی پیرۆز بوو، بە پارچەو پەڕۆی ڕەنگاوڕەنگ دەیانڕازاندەوەو مرازی خۆیان دەگرتەوە !
- ئەمە وای بە دەچین پیرۆزی ئەم دارو گردە ، هەر لەو پیرۆزیە هاتووە کە لەسەرەتاو ئەم شوێنە(١٢٠٠٠ساڵە) لەوە بەر پەرستگاو پیرۆز بووە ، ئەم پیرۆزیە هەر بەردەوام ماوەتەوە و خۆی لەگەڵ سەردەمەکان و گۆڕانکاریە ئایینیەکان گونجاندووەو تا دواجار وەک چاکەک وگردێکی پیرۆز بە دیدی کوردە موسلمانەکان جێی ڕازو مرازان بووە ، هەر بۆیەش ناوەکەی بووە بە (گرێ مرازان) کە ترک کردوویانە بە کوبیکلی تەپە .

-ئەوەی بە ئەمە زۆر گرنگە جگە لە(پەرستگای گرێ مرازان) تا ئێستا لە هیچ شوێنێکی جیهان و بەتایبەت ئەم وڵاتانەی جەژنی نەورۆز لە ڕێشەوە بە هی خۆیان دەزانن؟! بەڵگەیەکی ئاوا شوینەواری و هەنجەتبەیان نەدۆزیتەوە ، تا بیسەلمێنی کە نەورۆز لەوە سەری هەڵداوە ، ئەوە هەر تەنیا کوردستانە خاوەنی لێکۆڵینەوەی زانستی وکۆنترین بەڵگەی شوێنەواریە!

-دەرکەوت ئەو ساڵنامە کۆنە ١٢ هەزارساڵەییە ، سەرەتا لە گرێ مرازان داهێنراوەو ڕۆژو مانگ و ساڵ دیاری کراوەو سەری ساڵیش کراوە بە جەژن ، جەژنی نەورۆز ، ئەم خەڵکانەش کە ئەم کارەیان کردووە ، لە ئەدەبیاتی شوێنەوارناسیی دا بە (باپیرانی سۆمەری)یان ناو دەبرێن ! دیارە کە سۆمەریەکان دەچنە خوارەوەی عیراقی ئەمڕۆ ، تەواوی کلتورو ڕۆشنبیریی و ئایین و پیشەو زانستەکە لەگەڵ خۆیان دەبەن ؛ یەک لەو ڕۆشنبیری و کلتورانەش (زانستی فەلەکناسیی) و (ساڵنامە) بووە ، بۆیە لە هەزارەی چوارەم وسێیەمی پێش زایین ، ئەوانیش ساڵنامەکە باپیرانیان پێشدەخەن و ڕۆژ دابەش دەکەن بە (٢٤) سەعات و سەعاتیش بە (٦٠) دەقیقە و دەقیقەش بە(٦٠) چرکە !

ئەنجام :

یەکەم : هەموو لێکۆڵینەوەکان و پسپۆرانی وەک (کلاوس شمیدس)

شوێنەوارناسی ئەلمانی و (مارتین سوێتمان)ی شوێنەوارناس لە زانکۆی ئەدەنبەرە و زانکۆکانی شێکاگۆو ئەسکتلاند بڵاو کراوە زانستیەکانی وەک (جورنال ئەف ئەرکیولۆژی) و(کۆنشن) و(ئاند مایند) و (تیم ئاند ماند) وەک پسپۆران و نێوەندی زانستی ئەوە دەسەلمێنن کە (پەرستگای گرێ مرازان – کوبیکلی تەپە) تەمەنی ١٢ هەزار ساڵەو هەر لەم شوێنە کۆنترین ساڵنامەی هەموو جیهان دۆزراوەتەوە .
دووەم : هەرلەم شوێنە لێکۆڵینەوەکان دەیسەلمێنن کە مرۆڤەکانی ئەو سەردەمە جێژنێکیان هەبووە کە لە ڕۆژی ٢١/٣ ی زایینی بووە ، ئەو ڕێژەش سەری ساڵیان بووە ، کە دەکاتە هەمان سەری ساڵی سەمەری و سەری ساڵی کوردی ئێستامان و ئەو جێژنەش یەک جێژنی نەورۆز بووە .
کەواتە تەمەنی جێژنی نەورۆزیش ئێستا دەکاتە ١٢ هەزار ساڵ بە بەڵگەی سوێنەواریەوە .

پرۆفیسۆر دکتۆر مەولود یتبراهیم حەسەن
زانکۆی سەلاحەدین – هەولێر –
نەورۆزی – ٢٠٢٥
-——————

تێبینی و سەرچاوەکان :
من بەتەنی ئەم چەند سەرچاوەیەم بە نموونە هێنایەوە ، دەنا سەرچاوە میدیایی و زانستیەکان گرنگیەکی زۆریان بە دۆزینەوەی (گرێ مرازان – کوبیکلی تەپە) داوەو بە هەموان هەواڵێکی گرنگی شوێنەواری زانستی بووە .
(١)
قدیمی‌ترین تقویم جهان در معبدی ١٣ هزار ساله در ترکیه کشف شد
(٢)کشف قدیمی‌ترین تقویم جهان در ترکیه
(٣)عمره 12 ألف عام.. اكتشاف أقدم تقويم في التاريخ جنوبي تركيا
(٤)علماء الآثار يكتشفون أقدم تقويم في العالم وقد يعيد كتابة تاريخ الإنساني

(٥)اكتشاف تقويم قمري شمسي عمره 12,000 ألف عام – الأقدم في العالم – على عمود في موقع أثري بتركيا
(٦)فك رموز أقدم تقويم مكتشف في تاريخ البشرية
(٧)العثور على أقدم تقويم.. عمود حجري عمره 12 ألف عام
(٨)تعود إلى 12 ألف سنة.. نقوش في تركيا قد تكون أقدم تقويم شمسي في العالم
(٩)تعود إلى 12 ألف عام .. نقوش في تركيا قد تكون أقدم تقويم

شمسي في العالم
(١٠)علماء الآثار يزعمون اكتشاف أقدم تقويم زمنى بالعالم فى تركيا
(١١)شوونوارێ کو دکارە زانینا مە یا دیرۆکی بگوهەرینە: گرێمرازا

(١) گرێ مرازان – دوو ستوونی فەلەکناسیی

**

گرێ مرازان – دووستوونی فەلەکناسیی و ساڵنامەکە .(٢)
**

گرێ مرازان – بەشێک لە خوێندنەوەی هێمای سەر ستوونەکان .(٣)
**

گرێ مرازان – ستوونی هێمای ٣٦٥ ڕۆژی ساڵ .(٤)

**

گرێ مرازان – ورد خوێندنەوەو ئاشکرا کردنی وردەکاری ساڵنامەکە.
(٥)

**

(٦)گرێ مرازان – کارکردنی پسپۆران و خوێندنەوەی ساڵنامەکە.
**

گرێ مرازان – وێنەی گشتی لە ئاسمانەوە، لە چاوی باڵندەوە. (٧)

**

(٨)گرێ مرازان – وێنەی یەکێ لە گیانلەبەرەکان .
**

گرێ مرازان – وێنەی گیانلەبەرێک بە هونەری بەرز (بارز)(٩)
**

گرێ مرازان – وێنەی چەند گیانلەبەرێکی تر.(١٠)